

Tożsamość (w) przestrzeni

Сущность пространства

пространство сущности

Studia dedykowane

Profesorowi Wasilijowi Szczukinowi

TOŻSAMOŚĆ (W) PRZESTRZENI

СУЩНОСТЬ ПРОСТРАНСТВА /
ПРОСТРАНСТВО СУЩНОСТИ

SCRIPTA)|C ŁUŻNIANA

Tom II

TOŻSAMOŚĆ (W) PRZESTRZENI

СУЩНОСТЬ ПРОСТРАНСТВА /
ПРОСТРАНСТВО СУЩНОСТИ

Studia dedykowane
Profesorowi Wasilijowi Szczukinowi

Pod redakcją
Matyldy Chrzęszcz,
Kseni Dubiel
i Heleny Duć-Fajfer

Kraków

Matylda Chrząszcz

Uniwersytet Jagielloński, Kraków

✉ <https://orcid.org/0000-0003-4313-5995>

✉ matylda.chrzaszcz@uj.edu.pl

Ksenia Dubiel

Uniwersytet Jagielloński, Kraków

✉ <https://orcid.org/0000-0002-7512-2235>

✉ ksenia.panas@uj.edu.pl

Helena Duć-Fajfer

Uniwersytet Jagielloński, Kraków

✉ <https://orcid.org/0000-0001-9436-3846>

✉ helena.duc-fajfer@uj.edu.pl

© Copyright by individual authors, 2022

Recenzenci

dr hab. Andrzej Dudek, prof. UJ

Prof. Natalia Vesselova, University of Ottawa

Opracowanie redakcyjne

Irena Gubernat (j. polski), Yanina Ryier (j. rosyjski)

Projekt okładki

Lesław Sławiński

ISBN 978-83-8138-730-9 (druk)

ISBN 978-83-8138-731-6 (PDF)

<https://doi.org/10.12797/9788381387316>

Na okładce: mapa Moskwy, 1726 (www.rijksmuseum.nl)

Publikacja dofinansowana przez Wydział Filologiczny Uniwersytetu Jagiellońskiego

WYDAWNICTWO KSIĘGARNIA AKADEMICKA

ul. św. Anny 6, 31-008 Kraków

tel.: 12 421-13-87; 12 431-27-43

e-mail: publishing@akademicka.pl

Księgarnia internetowa: <https://akademicka.com.pl>

Fot. Barbara Szczukin

A handwritten signature in black ink, appearing to be 'B. Szczukin'.

TABULA GRATULATORIA

- Zbigniew Babik, Uniwersytet Jagielloński
Vsevolod Bagno, Rosyjska Akademia Nauk /
Российская академия наук
Krzysztof Bak, Uniwersytet Jagielloński, Uni-
wersytet Sztokholmski / Stockholms
universitet
Katarzyna Bazarnik, Uniwersytet Jagielloński
Zofia Berdychowska, Uniwersytet Jagielloński
Krzysztof Bielawski, Uniwersytet Jagielloński
Piotr de Bończa Bukowski, Uniwersytet
Jagielloński
Dariusz Brodka, Uniwersytet Jagielloński
Jerzy Brzozowski, Uniwersytet Jagielloński
Renata Bura, Uniwersytet Jagielloński
Anna R. Burzyńska, Uniwersytet Jagielloński
Magdalena Wasilewska-Chmura, Uniwersytet
Jagielloński
Wojciech Chlebdą, Uniwersytet Opolski
Urszula Cierniak, Uniwersytet Humanistyczno-
Przyrodniczy im. Jana Długosza w Często-
chowie
Andrzej Dudek, Uniwersytet Jagielloński
Katarzyna Dybeł, Uniwersytet Jagielloński
Adam Fałowski, Uniwersytet Jagielloński
Lazar Fleishman, Uniwersytet Stanforda / Stan-
ford University
Dorota Gil, Uniwersytet Jagielloński
Pavel Glushakov, Ryga
Marek Hałaburda, Uniwersytet Papieski Jana
Pawła II
Agata Hołobut, Uniwersytet Jagielloński
Gabriella Elina Imposti, Uniwersytet Boloński /
Università di Bologna
Jadwiga Janaszek, Kielce
Maria Jodłowiec, Uniwersytet Jagielloński
Beata Kalęba, Uniwersytet Jagielloński
Jerzy Kapuścik, Uniwersytet Jagielloński
Lubov Kiselova, Uniwersytet w Tartu / Tartu
Ülikool
Jadwiga Kita-Huber, Uniwersytet Jagielloński
Anna Klimkiewicz, Uniwersytet Jagielloński
Maria Kłańska, Uniwersytet Jagielloński
Agnieszka Kocik, Uniwersytet Jagielloński
Alexandr Korablev, Doniecki Uniwersytet
Narodowy / Донецкий национальный
университет
Lesława Korenowska, Uniwersytet Pedagogicz-
ny w Krakowie
Lucyna Korycińska, Uniwersytet Jagielloński
Katalin Kroó, Uniwersytet Loránd Eötvös /
Eötvös Loránd Tudományegyetem
Olga Kuptsova, Moskiewski Uniwersytet Pań-
stwowy / Московский Государственный
университет
Halina Kurek, Uniwersytet Jagielloński
Tatjana Kuzovkina, Uniwersytet Talliński / Tal-
linna Ülikool
Andrzej de Lazari, Uniwersytet Łódzki
Bohdan Łazarczyk, Uniwersytet Jagielloński
Lidia Macheta, Uniwersytet Jagielloński
Dina Magomedova, Rosyjska Akademia Nauk /
Российская академия наук
Izabella Malej, Uniwersytet Wrocławski
Agnieszka Malska-Lustig, Uniwersytet
Jagielloński

- Elżbieta Mańczak-Wohfeld, Uniwersytet Jagielloński
- Maria Maślanka-Soro, Uniwersytet Jagielloński
- Gabriela Matuszek-Stec, Uniwersytet Jagielloński
- Barbara Michalak-Pikulska, Uniwersytet Jagielloński
- Roman Mnich, Uniwersytet Warszawski
- Galina Nefagina, Akademia Pomorska w Słupsku
- Arkadiy Neminushchiy, Uniwersytet Dyneburski / Daugavpils Universitāte
- Jakub Niedźwiedź, Uniwersytet Jagielloński
- Sylvia Nowak-Bajcar, Uniwersytet Jagielloński
- Ryszard Nycz, Uniwersytet Jagielloński
- Tereza Obolevitch, Uniwersytet Papieski Jana Pawła II
- Magdalena Ochniak, Uniwersytet Jagielloński
- Barbara Oczkowska, Uniwersytet Jagielloński
- Barbara Olaszek, Uniwersytet Łódzki
- Alexander Ospovat, Uniwersytet Kalifornijski / University of California
- Agnieszka Palej, Uniwersytet Jagielloński
- Ewelina Pilarczyk, Uniwersytet Jagielloński
- Irina Prokhorova, Moskiewski Uniwersytet Państwowy / Московский Государственный университет
- Elżbieta Przybył-Sadowska, Uniwersytet Jagielloński
- Wacław Rapak, Uniwersytet Jagielloński
- Renata Rodak, Uniwersytet Jagielloński
- Rozalia Sasor, Uniwersytet Jagielloński
- Yuliya Sergo, Udmurcki Uniwersytet Państwowy / Удмуртский государственный университет
- Elżbieta Solak, Uniwersytet Jagielloński
- Barbara Sosień, Uniwersytet Jagielloński
- Elena Sozina, Uralski Uniwersytet Federalny / Уральский федеральный университет
- Ewa Stala, Uniwersytet Jagielloński
- Lidia Sudyka, Uniwersytet Jagielloński
- Jan Szczepaniak, Uniwersytet Papieski Jana Pawła II
- Włodzimierz Szturc, Uniwersytet Jagielloński
- Dorota Szumska, Uniwersytet Jagielloński
- Stanisław Śnieżewski, Uniwersytet Jagielloński
- Wanda Świątkowska, Uniwersytet Jagielloński
- Marietta Turyan, Sankt Petersburg
- Anna Walczuk, Uniwersytet Jagielloński
- Jadwiga Waniakowa, Uniwersytet Jagielloński
- Halina Waszkielewicz, Uniwersytet Jagielloński
- Władysław Witalisz, Uniwersytet Jagielloński
- Natalia Vesselova, Uniwersytet Ottawski / University of Ottawa
- Grażyna Zając, Uniwersytet Jagielloński
- Marcin Ziomek, Uniwersytet Jagielloński

Spis treści

TABULA GRATULATORIA	5
BARBARA SZCZUKIN, MAŁGORZATA SZCZUKIN	
Biogram z bliskiej perspektywy nakreślony	7
HELENA DUĆ-FAJFER	
Wasilij Gieorgijewicz Szczukin – wszechstronny badacz i erudyta.....	11
SPIS PUBLIKACJI	19
WSTĘP.....	37
Введение	39
PRZESTRZEŃ GEOGRAFICZNA.....	41
ANDRZEJ ROMANOWSKI	
Pogranicze polsko-rosyjskie (do roku 1863). Zagadnienia i postacie	43
MAGDALENA DĄBROWSKA	
Ziemie niemieckie oczyma rosyjskich podróżopisarzy przełomu XVIII i XIX wieku – miejsca wspólne, miejsca różne (wokół <i>Listów Rosjanina podróżującego po Europie od 1802 do 1806 roku</i> Dmitrija Gorichwostowa)	55
Кристина Воронцова	
Польша в русской литературе постсоветского периода: обзор проблемы	67
Дечка Чавдарова	
Образ Коми в воспоминаниях болгарских строителей и лесорубов	77
Джон Даглас Клэйтон	
Гурзуф как <i>locus amoenus</i> в житнетворчестве А.С. Пушкина.....	89
Виктор Скрунда	
К истории русской меньшинственной идеи в межвоенной Польше (РОМ, 1934).....	101

PRZESTRZEŃ PSYCHOLOGICZNA	111
URSZULA TROJANOWSKA	
„Schody w pustkę” – przestrzeń i sen w opowiadaniu <i>Szatniarz</i> Jeleny Dołgopiat.....	113
Ксения Касаткина	
Психологическое пространство «подполья» в повести Ф.М. Достоевского <i>Записки из подполья</i>	125
Сергей Доценко	
Обезвельопал А.М. Ремизова как модель «внутренней эмиграции»...	139
Валерий Мильдон	
Эней и Анна. Пространства судьбы в <i>Энеиде</i> и <i>Анне Карениной</i>	151
Ксения Дубель	
Эго – Гео. Пространство личности или личность пространства? Заметки о ранних стихах Гео Шкурупия	163
MARIA MALEWSKA	
Pamięć i tożsamość w utworze Pavla Amnuela <i>Spowiedź</i>	173
PRZESTRZEŃ TEKSTUALNA	185
Аркадий Гольденберг	
Хронотоп праздника в метасюжете Гоголя	187
HELENA DUĆ-FAJFER	
Przestrzeń rosyjskości w literaturze łemkowskiej.....	201
Людмила Луцевич	
Хронотопический континуум поэмы Александра Пушкина <i>Цыганы</i>	217
Ольга Гриневич	
Полемика с усадебным текстом Л.Н. Толстого в романе М. Степновой <i>Сад</i>	231
Юрий Доманский	
Слово «сцена» в паратексте <i>Вишнёвого сада</i> А.П. Чехова. К вопросу о пространстве реально-художественном и пространстве реально-театральном в драматургическом тексте.....	243
Татьяна Автухович	
Экфрасис как способ формирования пространства смысла	255

PRZESTRZEŃ URBANISTYCZNA.....	267
KATARZYNA SYSKA	
O mitologii miasta w dramacie Jurija Kławdijewa	
<i>Obłok przypominający delfina.....</i>	269
BOGUSŁAW ŻYŁKO	
O pewnej reprezentacji wieczności (Uwagi o <i>Rzymie</i> Mikołaja Gogola).....	281
DZMITRY KLIABANAU	
Topos Rzymu jako element „mitu Husowskiego” Władzimira Arłoua	
(na materiale powieści <i>Czasy dżumy</i>).....	293
Михаил Строганов	
<i>Город пышный, город бедный</i> и его родственники	305
Павел Лавринец	
Поэтосфера Вильнюса как города храмов	317
Валентина Брио	
Вильнюсские дворики как особенный городской локус	329
Наталия Няголова	
Топос «города греха» в литературной урбанистике болгарской	
«оттепели». Предварительные заметки.....	343
Михаил Тимофеев	
Что делает наши ландшафты такими разными, такими	
привлекательными? (Английский индустриальный пейзаж	
XVIII-XX веков).....	355
PRZESTRZEŃ PODRÓŻY	367
MATYLDA CHRZĄSZCZ	
Podróż do źródeł tożsamości. <i>Wschód</i> Andrzeja Stasiuka	369
MICHAŁ MILCZAREK	
<i>Wyspa</i> Gołowanowa albo o poszukiwaniu sensu w Arktyce.....	379
Александр Вавжинчак	
Путь как судьба. Повесть Виктора Астафьева <i>Перевал</i>	393

PRZESTRZEŃ WIZUALNA	405
Якуб Садовски	
Интеллигент в пространстве анимации. Мультфильмы по рассказам Эдуарда Успенского.....	407
Евгения Строганова	
Женщина с книгой в портретной живописи второй половины XVIII – первой половины XIX в. Модель и пространство. Заметки к теме	421
Наталья Мариевская	
Социальные пространства в динамике сюжета. Анализ драматургии современного фильма.....	435
Наталия Злыднева	
Концепт «путь-дорога» в русской живописи. наброски к теме	449
INDEKS OSÓB	461
Указатель имён.....	467

HELENA DUĆ-FAJFER
Uniwersytet Jagielloński

Przestrzeń rosyjskości w literaturze łemkowskiej

Celem niniejszego tekstu jest rozpoznanie w obszarze łemkowskiej tekstualności form obecności i kształtu jednego z najistotniejszych konstruktów z przestrzeni tożsamościowej, wobec jakiego łemkowskość sytuowała i konstytuowała się, zwłaszcza u początków procesu konceptualizacji wspólnoty. Określając go jako rosyjskość, uznaję za pewną hipostazę bytu wyobraźniowego, która kształtowała się i funkcjonowała w obszarze przenikania się mitu, rytuału, idei politycznych, religijnych, zdominowania i wykluczenia, zawłaszczeń i konwersji. Można by rozwijać ten szereg ambiwalencji charakterystycznych dla bytów pogranicznych, jednakże chodzi tu głównie o zasygnalizowanie, iż dynamika form obecności przestrzeni rosyjskiej w łemkowskim świecie tekstowo-wyobraźniowym warunkowana była wieloaspektowo i ambiwalentnie. Rozpoznawalna może ona być w takim zakresie, na jaki pozwoli symptomatyczne czytanie tekstów i kontekstów działających w danym usytuowaniu historycznym, geopolitycznym, kulturowym.

Z konieczności zastosowania pewnych syntezyjących uproszczeń wskazać należy na dwa główne czynniki mające zasadnicze znaczenie w budowaniu idei rosyjskości i jej znaczenia dla łemkowskiej tożsamości. Pierwszy z nich warunkowany był kluczową rolą, jaką w kształtowaniu wizji i projektów tożsamościowych odegrało duchowieństwo, formalnie greckokatolickie, ideowo prawosławne. Drugi czynnik wynikał z uwarunkowania geopolitycznego i wpływał na funkcję rosyjskości w tworzeniu opozycji wobec dominujących, zawłaszczających ideologii/dyskursów, zarówno polskiego, jak i ukraińskiego¹.

¹ Te zagadnienia szeroko zostały rozwinięte i udokumentowane w odniesieniu do drugiej połowy XIX w. w monografii mojego autorstwa *Literatura łemkowska w drugiej połowie XIX i na*

1. „Biały car”: moc mitu – mit mocy

Najprościej chyba powołać się na Eliadego, by zasadniczo określić myślenie mityczne cechujące ludzi religijnych, jako wynikające z potrzeby postrzegania świata i losu ludzkiego jako sensownego, ciągłego, sprawiedliwego. Świata posiadającego swój porządek ustanowiony przez mocne, sakralne centrum. O ciągłości takiego myślenia rozważa Leszek Kołakowski². Mówiąc o literaturze łemkowskiej, zanurzamy się w głęboko zakorzenione i rozbudowane mityzacje warunkowane zarówno ludowym światopoglądem, jak i religijnym wyznacznikiem tożsamościowym kształtowanym przez duchowych przywódców ludu/narodu. Głęboka wiara w to, że istnieje gdzieś wśród mocnych tego świata sprawiedliwy władca/opiekun, który zadba o swój lud³, nie mogła odnosić się do realnie władających obszarami zamieszkiwanymi przez Łemków monarchów, ponieważ figurowali oni byli jako obcy kulturowo, a przede wszystkim religijnie. Wobec działań dominacyjnych i siłą dekretów unifikujących „schizmatyczne” obszary ze strukturami i wzorami Kościoła katolickiego Rusini z beskidzkich wsi utrzymywali bierny bądź czynny opór⁴. Imaginacje o mocnym obrońcy prześladowanych i gnębionych Rusinów kierowały się ku prawosławnemu wschodowi⁵. Wzmocniła je i ideowo ukonkretniła ideologia panslawizmu trafiająca na bardzo podatny grunt w całość, a zwłaszcza prawosławnej, Słowiańszczyźnie.

Łemkowska tekstualność, kształtowana na bazie tych wyobrażeń, utrwalała pewne figury personalne i formy pamięci wspólnotowej, które wyrażają ową tęsknotę i nadzieję na opiekę cara nad współplemiennymi z całym narodem ruskim Rusinami w Karpatach. Postacią najbardziej bezpośrednio i dosłownie dającą świadectwo tym wyobrażeniom jest Michaił Hrynda (Михаил Грында 1804-1855), Łemko ze Szlachtovej, który w roku 1849 stanął na czele „делегации от карпаторусского народа”, jaka udała się do Petersburga z „вірнопоподаническим

---

początku XX wieku, PAU, Kraków 2001, *Prace Komisji Wschodnioeuropejskiej – Polska Akademia Umiejętności*, t. 7.

² L. Kołakowski, *Obecność mitu*, Wydawnictwo Dolnośląskie, Wrocław 1994.

³ Zob. J.P. Himka, *Hope in the Tsar. Displaced Naive Monarchism Among the Ukrainian Peasants of the Habsburg Empire*, „Russian History / Histoire Russe” Vol. 2, 1980, No. 1-2, s. 125-138.

⁴ Można odwołać się tutaj chociażby do głośnego konfliktu o tylicką cerkiew (W. Bębynek, *Starostwo muszyńskie – własność biskupstwa krakowskiego*, nakładem autora, Lwów 1914, s. 71-75; M. Bendza, *Sytuacja wyznaniowa na terenie Klucza Muszyńskiego w XVII wieku*, „Rocznik Teologiczny ChAT” 1980, z. 1, s. 137-146), wypowiedzi autorów literatury łemkowskiej, przytaczanych w mojej pracy (*Literatura łemkowska...*, s. 117) o poniżających konsekwencjach unii, czy do znanych powrotów/konwersji na prawosławie w I połowie XX w.

⁵ O mitycznej fascynacji Rusinów Karpackich Rosją pisze m.in. Leon Wasilewski (Л. Василевский, *Венгерские „руснаки” и их судьба*, „Русское Богатство” 1914, № 3, s. 362-385).

челобитием – на предмет подачи императору прошения русских из Карпат о опіку над ними и защиту”⁶. Hrynda był nauczycielem w jednej z wiejskich szkół na Preszowskiej Rusi, dokąd migrowali jego rodzice. W 1949 roku, podobnie jak wielu Rusinów w granicach Austro-Węgier, z entuzjazmem i nadzieją witał oddziały armii carskiej pod wodzą feldmarszałka Paskiewicza wysłane na pomoc Franciszkowi Józefowi I w tłumieniu powstania węgierskiego. Jako zakładnik wzięty przez wojsko został tłumaczem, wkrótce dobrowolnie wstąpił do służby wojskowej, pozostając przy sztabie, gdzie przygotował się do misji, jaką miał spełnić. Delegacja do cara Mikołaja I od Rusinów Karpackich, na czele której stał Michaił Hrynda, przybyła do Petersburga w grudniu 1849 roku. Car jednak nie przyjął jej, nie chcąc, jak utrzymywano, rzucać cienia na swoje dobre relacje z cesarzem Franciszkiem Józefem I. Pomimo to delegację potraktowano dobrze, zabezpieczono jej byt, a Hrynda zdecydował się pozostać w stolicy imperium. W 1850 roku przyjął prawosławie. W 1854 roku opublikował książkę *О Лемках и других народах российских по роду и племени*⁷, co zwróciło uwagę carskiej żandarmerii. Uznano ją za buntowniczą, w wyniku czego Hrynda został w 1855 roku aresztowany i zesłany na Syberię. W czasie rewizji znaleziono u niego projekt Russkiej Rady Narodowej i traktat *О русском крепостном праве*⁸. W drodze na Syberię popełnił samobójstwo.

Trudno bez bliższych badań zweryfikować informacje, jakie posiadamy o łemkowskim „zapomnianym buntowniku”. Dla niniejszych rozważań nie jest to jednak najistotniejsze. Hrynda wszedł jako pewien symbol, przefiltrowany przez tekstualne świadectwa i manifesty, do stałego repertuaru tożsamościowego Łemków⁹. Uobecnia się on jako figura tego obszaru historycznych postaw, za pomocą jakiego

⁶ *Забитий бунтарь. Михаил Грында. Правдива история о забытом Лемку-бунтарю, „Карпаторусский Календарь Лемко-Союза на Год 1960”, s. 87-92, tu: s. 90.*

⁷ W artykule, z którego czerpię te informacje (zob. przyp. 6), podano przy wzmiance o tej książce – Сиб., типография университетская. O ile mi wiadomo, nie prowadzono dotychczas dokładniejszych badań nad postacią Michaiła Hryndy, stąd trudno odnieść się do prawdziwości przytaczanych faktów.

⁸ Zgodnie z informacjami z artykułu (zob. przyp. 6, s. 91) traktat ten został odnaleziony w archiwach żandarmskiej ochrony w Petersburgu i opublikowany w 1934 r. w Moskwie.

⁹ Wskazuje na to obecność Hryndy w podstawowych encyklopedycznych kompendiach wiedzy o Łemkach/Rusinach, np. B. Horbal, *Hrynda, Mykhal* [w:] *Encyclopedia of Rusyn History and Culture*, eds. P.R. Magocsi, I. Pop, University of Toronto Press, Toronto 2002, s. 200; *Грында Михайло* [w:] I. Красовський, I. Челах, *Енциклопедичний Словник Лемківщини*, Київське Товариство „Лемківщина”, Львів 2013, s. 155; *Пантеон Зеленой Лемковины*, ред. П. Трохановский, Klub Patriotów Łemkowszczyzny, Gorlice 2008, s. 40-41.

interpretowany jest cały proces łemkowskiego stawania się w opozycji do zawłaszczających go projektów narodowych¹⁰.

Jako świadectwo utrwalania związku wyobrażeń o swojej ruskości z carem mogą posłużyć dydaktyczne książeczki dla dzieci autorstwa dziewiętnastowiecznej „damy łemkowskiej literatury”, Kławdii Ałeksowycz. Książeczki te skierowane były głównie do panienek z łemkowskich plebanii, przyszłych matek wychowujących inteligentów-patriotów. Wśród wielu pouczających przykładów stosownego zachowania i właściwych postaw moralnych zawierają też takie fragmenty, jak wypowiedź kilkuletniej Ładzi, bohaterki tych książeczek:

[...] паннуса Лядзя... то ты нѣмка?!

– Нѣт!! Я русска! Тато русска! Мама русска! [...] мы всѣ русска! [...] А тамъ далеко, далеко... есть царь русскій, такіи великій... мощный ажъ страхъ! Дѣти суть мали... а ляльки яки прекрасни мають! [...]

– Якъ буду велика, поѣду тамъ...¹¹

Innym, do chwili obecnej manipulacyjnie wykorzystywanym, obrazem wiary Łemków w carską opiekę nad ruskim narodem w Karpatach, jakiej kiedyś się doczekają, jest wizja entuzjazmu wzbudzonego w Łemkach przez maszerujące oddziały carskich wojsk. Wrażenie i nadzieja, wywołane w związku z widokiem tej „ruskiej” potęgi, miały przetrwać przez wiele dziesięcioleci, czym tłumaczono i nadal niejednokrotnie tłumaczy się opór Łemków przeciw ukrainizacji czy, jak to widzą zwolennicy tej interpretacji, hamowanie rozwoju ukraińskiej świadomości narodowej na Łemkowynie¹². Pomijając w tym miejscu ideologiczne wykorzystanie tej wizji, wskazać należy, że została ona wyrażona i utrwalona w łemkowskiej literaturze dosyć wyraziście. Przykładem może tu być postać Dida Nykołaja Szczerby z opowiadania Wania Hunianki¹³. Ponadosiemdziesięcioletni starzec od

¹⁰ O tym szerzej w: O. Duć-Fajfer, *Allocating Identity – Versus, Against, Above, in Spite of. The Lemko Becoming in Galicia* [w:] *Galician Polyphony. Places and Voices*, eds. A. Molisak, J. Wierzejska, Dom Wydawniczy Elipsa, Warsaw 2015, s. 137-156.

¹¹ К.И. Алексовичъ, *Подорожъ Лядзь до дѣдуса. Книжечка дл дѣтей отъ 6 до 10 лѣтъ*, Типографіи Ставропигійского Института, Львовъ 1909, s. 38.

¹² Przykładem takiej zideologizowanej wizji łemkowskiego rusofilstwa są teksty Tadeusza Olszańskiego (m.in. *Drogi tożsamości Łemków*, „Magury’90” 1990, s. 36-50), z którymi toczy polemikę znany łemkowski twórca Piotr Trochanowski (*Wokół Tadeusza A. Olszańskiego i jego (?) spraw*, „Magury’90” 1990, s. 149-162).

¹³ Pseudonim Dymitra Wysłockiego, jednego z najważniejszych autorów łemkowskich w międzywojniu.

lat czeka na rosyjskie wojska. Wybuch pierwszej wojny światowej przyjmuje z radością i nadzieją na spełnienie swych oczekiwań:

Коли наш дідो Николай был собі так 15-рочным хлопчиском, то в селі были русски солдаты. На мадьяры шли через нашы лемковскы села в Кошутову войну и отдыхали в селі. Добри дідо памятає, як наварили в великих котлах мясива и кашы и ціле село накормили. Бо то была каша! И нич не треба было, лем „Вірую” знати:

– Ты русский? – звідуєся солдат.

– Та русский – отповідат Николай.

– Хорошо, молодец! Чого хочеш? Каши? Мясa? Хліба?... – звідуєся. Николай ани не знал, чого просити, бо и каша добра, и мяso уж рок не пробувал, а хліб – ліпший от нашої паскы. Дали му всього. А як шли зо села, то повідали, што скоро вернутся и заберут всіх русских...

И ждал Николай Щерба тых добрых солдатов: пропаробчил, оженился, а русских ніт; уж його діти выросли, а русскыа ніт; уж почал старітисся, а русских ніт; и почал Николай Щерба тратити надію. Молился каждый день, штобы не помер ище так долго, покаль не узрит русских солдатов на власны очи. И коли днеска почул, што война, забило в старой дідовой груди русске сердце.

– Придут козаки! Нашы, русски козаки! [...]

То долго не затягне. Козаки, як чорты. За дві неділи ту будут. То лем тот знає, кто виділ Козаков на конях. А правду гварил тот бородатый козак: „Придемe, гварит, и забереме вас!” И идут, уж идут!

Подсмівувался дідо, повеселіл и помолоділ¹⁴.

W opowiadaniu następuje weryfikacja tej wizji. Za sprawą donosu księdza Ukraińca starzec trafia do Talerhofu, gdzie umiera. Hunianka w swoim czasie ma już inną wizję rosyjskości. W postaci Szczerby chciał unaocznić, podobnie jak Trochanowski (przyp. 12), ideologiczne wykorzystywanie mitycznego wyobrażenia o rosyjskiej potędze i opiece przeciw Łemkom i ich tożsamości.

¹⁴ В. Гунянка, *Стары и Молоды* [w:] *Наша Книжка*, ред. Д.Ф. Вислоцкій, Лемко-Союз, Юнкерс, Н.Й. 1945, s. 10-80, tu: s. 15.

2. Kraina bogactw i dostatku

Używając syntezującego skrótu, można rzec, że w micie Rosji Łemkowie kompensowali swoje najmocniej odczuwane „upośledzenia”. Obok dominacji politycznej najistotniejszym obszarem braku była mająca rangę wyznacznika doli łemkowskiej bieda – *нужда* w znaczeniu ubóstwa, niedostatku materialnego. Na tym toposie skonstruowany jest łemkowski autostereotyp, w którym zawarte są też sposoby kompensowania tego braku bądź jego pokonywania. Obok ideowych kompensacji, przeciwstawiających materialnemu ubóstwu bogactwo duchowe i moralne, szeroko rozbudowane były obrazy wędrówki za chlebem, zarówno realne, jak i te mocno wyimaginowane. Takie właśnie imaginacje odnosiły się do Rosji, Moskwy, Uralu, Syberii.

Warto znów przytoczyć przykład z tekstów dla dzieci autorstwa Ałekowycz. W jednej z jej książeczek, w fabule, w której przeplatają się wątki baśniowe i realistyczne, zawarty został rozdział *Юрко в Москвѣ*, gdzie ukazano ludowe wyobrażenia o dobrobycie. Z okazji koronacji carskiej każdy przybysz, pielgrzym otrzymywał węzełek, a w nim:

Юрко беретъ, розвязуетъ, а то, Господи: скрутокъ колбасы, бохончикъ хлѣба и кружка бѣлая, розкрашенная съ царскимъ гербомъ – та подставляе подъ чопъ и спрашиваетъ: прошу пана, скѣлько ся належить?

Паничъ скричалъ: ты дуракъ, милостивѣйшій Государъ заплатилъ! пей сколько хочь!¹⁵

Na podobnym wyobrażeniu, ale już na innym podłożu ideologicznym, kreuje swoją wizję raju na ziemi Hunianka. We wspomnianym opowiadaniu *Стары и Молоды* dokonuje rozliczenia ze starymi łemkowskimi przesądami opartymi na tradycyjnej religijności, zacofaniu, wierze w strachy, przeciwstawiając starym (do których należał wspomniany wyżej Dido Szczerba) młodych, którzy czytali książki, wiedzieli, co się dzieje w postępowym świecie, podejmowali decyzje obalające tradycyjne hierarchie. W oczach starych uchodzili za bolszewików-wywrotców. Brali oni życie w swoje ręce i często opuszczali rodzimą wieś, do której z czasem przesyłali informacje o swoim szczęśliwym i zasobnym życiu:

¹⁵ К.И. Алексовичъ, *Заклятый Медведь*, Типографія Ставропигійского Института, Львовъ 1912, s. 40-41.

Писал Петро о Сибири:

„Я переїхал всю Сибирь от Урала до Владивостока, и, хоч я знал с книжок, што Сибирь край великий и богатый, но коли я виділ тот край и його богатство на власны очи, то переконался, што в книжках того описати немож, а тым меньше в писмі. Скажу лем, што Сибирь край великой будучности. У нас нїт процессов о межу, не бьются и не убиваются за кусок земли, бо той земли, и то урожайной, для всіх нас надост [...] Родина працует разом, согласно, мило. И народ ту добрый, не обижают еден другого так, як у вас из-за куска земли або куска хліба, так як у каждого земли и хліба поддостатком. Русскы люде помогут всякому доброму чоловіку. И народ ту здоровый и кріпкий, як здоровый и кріпкий сибирский воздух. Сколько то людей померат у вас на сухоты. А у нас, в Сибири я не встрічал чоловіка хворого на сухоты. [...] Если котрому из вас приходится ділити родну землю, то не дійте на «полчвертки» и «осмины», оставте одному грунт, а другой най старатся достатися в Сибирь. Если у кого нїт земли, а ест охота працювати на землі, най приходит ку нам” – и т. д.

И запала в голову молодым Сибирь. Уж пишут в редакции русских газет, пишут организациям, патриотам, штобы даяк старались о дозволение на эмиграцию в Сибирь¹⁶.

Hunianka bowiem, odrzucając stare mity, kreuje nowe, oparte również na wyobrażeniu o Rosji – szerokiej i potężnej – ale już radzieckiej, w której dobrobyt nie zależy od dobrego cara, tylko wynika z komunistycznego raju, którego utopijną wizję kreślił z perspektywy lewicującej łemkowskiej emigracji w Ameryce. Cały Akt III w sztuce scenicznej *Петро Павлик*¹⁷ rozgrywa się w kołchozie na Łemkowynie, gdzie wyobrażenia Hunianki łączy stereotypowe łemkowskie realia z kołchozową utopią wspólnoty, równości i dobrobytu. Tytułowy bohater sztuki, wędrowny druciarz ze Szlachtovej, wiele widział, wszędzie bywał, wszystko wie. W Akcie I uświadamia Łemkom zacofanie, w jakim żyją:

Ходил я дост по світу, як вы знате сами [...]
Но не был я в таком краю, окрема ту нашого,
Где бы люде не цінили достоинства своего,
Цілували панам руки, рабскы ся кланяли –
И, штобы так горько-тяжко, як мы, бідували...¹⁸

¹⁶ В. Гунянка, *Стары и Молоды*, s. 79-80.

¹⁷ В. Гунянка, *Петро Павлик* [w:] *Наша Книжка...*, s. 209-241.

¹⁸ Тамże, s. 218.

Tu też zostaje roztoczona i wzmocniona na nowej bazie ideologicznej dobrze znana Łemkom wizja szczęśliwej krainy zwanej Rosją:

За горами за лісами, на Русской ровнині –
Гет в России и Сибири, и на Україні
Уж всі люде хліба мають и не голодують,
Бо пришли уж до розума – иначе газдують;
Не ділят уж веце поле на маленькы смужкы,
А до в'єдна сполучили розорваны кускы,
Наробили чудных машин, межды розорали
И зробили собі поля, як лем паны мали¹⁹.

W końcowym efekcie (Akt III) ten raj na ziemi staje się też udziałem Łemkowyny. Musi jednak dokonać się (w Akcie II, który dzieje się w piekle) rozliczenie z panami, księżmi i faszystami. Humor, fantazjowanie i ideologia miały trafić w tęsknoty i wyobrażenia ludu. Natomiast dla inteligencji Hunianka tworzy publicystykę typu *Правда о России*²⁰, gdzie odróżnia starą Rosję od nowej (radzieckiej) czy *Перва Соціялистична Держава и Її Успіхи*²¹. W 1934 roku udaje się do Związku Radzieckiego, a po powrocie aktywnie angażuje się w propagowanie idei przesiedlenia do niego Łemków. Budzi tym duże kontrowersje, chociaż nie jest osamotniony w propagowaniu tej idei, czego świadectwem jest chociażby broszura *Лемковина-Сибирь*²² wydana 1934 roku przez Serhija Durkota, który ponoć pod swoją petycją do rządów Polski i ZSRR o zgodę na przesiedlenie Łemków na Syberię zebrał 4 tysiące podpisów²³. Jego starania usilnie popierał Łemko-Sojuz (organizacja łemkowska w USA i Kanadzie), w którym jedną z głównych ról odgrywał właśnie Dymytrij Wysłockij. Efekt tych działań, jak i zasygnalizowanego mitycznego podłoża wyobrażeń o Rosji, gdzie „płoty są kielbasami grodzone”, miał swoje tragiczne konsekwencje w latach 1945-1946. W trakcie realizowanego wtedy projektu przesiedlenia ludności przygranicznej niepolskiej narodowości z Polski do ZSRR²⁴, część (choć statystycznie nie aż tak znacząca) Łemków udała

¹⁹ Tamże, s. 214-215.

²⁰ В. Гунянка, *Правда о России (Писано в 1934 року послі подорожи в СССР)* [w:] *Наша Книжка...*, s. 278-307.

²¹ *Перва Соціялистична Держава и Її Успіхи*, „Карпаторусский Календарь Лемко-Союза на Год 1936”, s. 35-42.

²² С. Зынин, *Лемковина-Сибирь*, накладом автора, Львов 1934.

²³ В. Horbal, Durkot, Serhii [w:] *Encyclopedia of Rusyn History...*, s. 101.

²⁴ *Repatriacja czy deportacja. Dokumenty*, t. 1-2, red. E. Misiło, Archiwum Ukraińskie, Warszawa 2013.

się do „Wielkiej Rosji” dobrowolnie. Trafiła wraz z przymusowo przesiedlonymi (w sumie ok. 70 tys. Łemków) na głodującą stepową Ukrainę i wszelkie mity o dobrobycie oraz ruskiej ojczyźnie Łemków legły całkowicie w gruzach. Literatura do chwili obecnej rozpisuje traumę tragicznej konfrontacji mitu i ideologii z rzeczywistością. Huniance, który wrócił z USA, by także udać się do tego wyimaginowanego „raju”, nie podarowano jego „bałamucenia”. Jego „progresywność” została uwieczniona w wierszu *Гунянка* przez ściśle współpracującego z nim od prawie czterdziestu lat Iwana Rusenkę:

Не познате уж Гунянку, –
Ни в Юнкерсі, ни в Пассайку,
Заміст сюсів взул валянки,
Заміст ковта, вділ куфайку²⁵.

3. Granice, opozycje, ideologizacje

Łemkowskie pograniczne, mniejszościowe, mityczne myślenie, utrwalane w tekstach oraz komunikowane na różne inne sposoby, konfrontowało się siłą rzeczy z centrowymi, dominującymi wyobrażeniami, u podstaw których stoi nieodłącznie czynnik polityczny²⁶. Dlatego interpretacja łemkowskiego rusofilstwa od XIX wieku aż do chwili obecnej, a w ślad za nią różne decyzje polityczne determinujące los tej społeczności odbywały się całkowicie poza rozumieniem kategorii przestrzennych, kulturowych, społecznych budujących tożsamość łemkowską. Jeśli przyjrzeć się na przykład znanemu (obecnie traktowanemu humorystycznie) powiedzeniu, że Łemkowyna sięga „од Руского Потока до Владивостока”²⁷, z dwu perspektyw, to odczytanie „oczywiste”, czyli dominujące, widzi w nim postrzeganie się Łemków

²⁵ I. Русенко, *Гунянка* [w:] *Русенко – выbrane*, ред. П. Трохановскій, Стотаришыня Лемків, Крениця–Ліґниця 2010, s. 124.

²⁶ Podkreśla to m.in. Zdzisław Mach, pisząc: „Układ sił na świecie jest taki, że w interesie każdego społeczeństwa, a szczególnie jego elit politycznych jest, aby zorganizować się w państwo narodowe”. Elity tego państwa uzyskują w wyznaczonych i uznanych jego granicach „praktycznie wolną rękę w poczynaniach wobec swoich obywateli, nawet wówczas, gdy obywatele ci nie należą do grupy dominującej, lecz są mniejszością” (Z. Mach, *Procesy rekonstrukcji tożsamości społecznej w krajach Europy Środkowo-Wschodniej*, „Nomos” 1994, nr 7-8, s. 9-22, tu: s. 13).

²⁷ Nie udało się mi dotrzeć do źródła tego powiedzenia, funkcjonowało ono najprawdopodobniej na zasadzie obiegu folklorowego. Wspomniany w nim Ruski Potok na Szlachtowskiej Rusi wyznacza zachodnią granicę Łemkowyny.

w obrębie mocarstwowego imperium i utożsamianie się z nim. Perspektywa inna nie odczuwa tu granic ani dążeń politycznych, tylko krzepienie się w tej szerokiej przestrzenności wspólnotą ducha, mentalności, wzorów kulturowych i moralnych gruntowanych w religijnej i mitycznej jedni. Takie odczuwanie i rozumienie spełnia zarówno funkcję kompensacyjną, o czym już była mowa, jak i etosową, stanowiąc bazę dla etosu trwania i znoszenia swojej podrzędnej, upośledzonej pozycji społecznej.

Doskonale zilustrować to można tekstami najwybitniejszego łemkowskiego prozaika, Władymira Chylaka. Najbardziej znana jego powieść *Шибеничний верхъ*²⁸ – w której rozwinięty został historyczno-społeczny wątek ucisku i poniżeń łemkowskiego ludu przez stacjonujących w Beskidach w latach 1768-1770 konfederatów barskich – realizuje schemat podziału na swoich i obcych głównie w odniesieniu do postaw moralnych i cech psychicznych. Postać Kurnackiego, wysłannika obozu królewskiego sprzymierzonego z Rosjanami, prawosławnego Rusina, wyróżnia się szlachetnością i sprawiedliwością (przez co przyjmowany jest jak swój) w opozycji do butnych, rozpasanych, pogardzających chłopstwem konfederatów, którzy pod pozorem patriotyzmu realizują niskie prywatne cele. Chylak nie ocenia politycznego aspektu konfederacji barskiej, patrzy z perspektywy łemkowskiej, czyli doświadczania przez słabych, zniewolonych Rusinów krzywd, poniżeń, pogardy. Słabych wzmocnić można przez kreowanie szlachetności swoich silnych. Chylak pokazuje tutaj, a jeszcze wyraziściej w debiutanckiej swej opowieści *Польскій патріотъ*²⁹, na ile patriotyczne cele głównego dominatora nad łemkowskim ludem nie są współbrzmiające z perspektywą postrzegania Rosjan przez ten lud. Tytułowy bohater debiutanckiej opowieści, „patriota”, który uzyskuje duże wsparcie od drobnych podbeskidzkich dziedziców jako szczególnie zasłużony w powstaniu styczniowym, w istocie okazuje się zwykłym oszustem, przestępcą zbiegłym z więzienia. Od narratora, greckokatolickiego księdza, uzyskuje wsparcie, na jakie tego stać, nie za opowieści o swoim poświęceniu i bohaterskiej walce ze strasznymi, okrutnymi moskalami, ale ze względu na chrześcijańskie miłosierdzie i współczucie. Powstaniec „odwdzięcza się” kradzieżą na plebanii. Dalsze wątki skoncentrowane są na ukazaniu zawrotnej kariery bohatera w środowisku miejscowej szlachty, mieszczaństwa i duchowieństwa aż do chwili zdemaskowania jego przestępstw dawnych i aktualnych. Wieść o śmierci tego „szlachetnego”

²⁸ Ієронимъ Анонимъ, *Шибеничний верхъ*, „Слово” 1877, № 102-120; 1878, № 1-15, 17-26, 28-29, 31-32.

²⁹ *Польскій патріотъ*. Написалъ по розказу нъкого русского священника В. Неляхъ, „Слово” 1872, № 38-51, 53-58.

człowieka o podwójnej tożsamości narrator komentuje: „Не велика? будет? слава Пол??ъ *in spe*, если? такой патриот? созидати будут?”³⁰.

Na inność odczuć patriotycznych warunkowaną odmiennością etniczną czy regionalną zwracał niegdyś uwagę Marian Zdziechowski: „jest to znakiem, że stanęliśmy w innym kraju, w innym klimacie psychologicznym, wśród ludzi inaczej czujących, w inny sposób do ojczyzny przywiązanych”³¹.

W jeszcze bardziej skomplikowany sposób przedstawiała się kwestia interpretacji łemkowskiego „przywiązania” do Rosji w dyskursie ukraińskim. Ukraińskość mieściła się w szerokim pojmowaniu rodzimej ruskości przez dziewiętnastowiecznych łemkowskich inteligentów³² w równym stopniu, co i rosyjskość. Toteż coraz wyraziściej precyzowane i uskuteczniane ukraińskie postulaty narodowe i polityczne z perspektywy łemkowskiej rozpoznawane były jako separatyzm w stosunku do Rusi i zdecydowanie negowane. Równocześnie z punktu widzenia programu ukraińskiego Łemkowie, stanowiący „nieodłączną część etnosu ukraińskiego”, nie czując się Ukraińcami, są separatystami stworzonymi „za moskiewskie ruble”. Właśnie ten motyw „moskiewskich rubli”, „otumanienia moskalofilstwem”, „kacapistwa” jest w zasadzie do chwili obecnej jedynym tłumaczeniem przez ukraińskich narodowców faktu braku rozwoju wśród Łemków tożsamości ukraińskiej. Przejmują taką interpretację i inne centrowe dyskursy (stąd m.in. wskazana polemika Trochanowskiego z Olszańskim), a w ślad za nią społeczność łemkowska poddawana jest politycznym restrykcjom i prześladowaniom za wyobrażone w związku z tą interpretacją winy. Najtragiczniejszym epizodem, który stał się doświadczeniem Łemków w tym kontekście, były egzekucje w czasie pierwszej wojny światowej i masowe aresztowania oraz więzienia w obozie koncentracyjnym w Talerhofie³³. Większość z aresztowań dokonywana była w wyniku denuncjacji sąsiadów lub ideologicznych oponentów ukrainofilskiej orientacji. Pozostawiły one trwałą traumę:

Pierwsza wojna światowa przyniosła nam okropne cierpienia. Mama trzy dni w piecu paliła książki, bo były pisane po rusku [...]. Władze austriackie brały niewinnych

³⁰ Tamże, № 58, s. 2.

³¹ M. Zdziechowski, *Władysław Syrokomla. Pierwiastek litewsko-białoruski w twórczości polskiej*, Księgarnia Stowarzyszenia Nauczycielstwa Polskiego, Wilno 1924, s. 22.

³² Ich poglądy są mi dostępne dzięki przeanalizowaniu tysięcy stron tekstów łemkowskiego piśmiennictwa.

³³ O tym szerzej: O. Дуць-Файфер, *Влияня подій I світової війни на формування ся лемківської достоянності – при спілучасти літературних текстів*, „Річник Руской Бурсы” 2014, s. 49-64.

ludzi do lagru w Talerhofie. Opowiadał nam dziadek, że [...] w Grybowie na rynku w tych naszych niewinnych ludzi rzucali kamieniami, księdza Kuryłę aż skrwawili, krzyczeli na ludzi *wy zdrajcy moskalofile*³⁴.

Jednocześnie zwiększyły opozycję wobec ideologicznych denuncjatorów, a hasło: „Niech żyje święta Ruś i święte prawosławie”, z którym ponoć na ustach został rozstrzelany w 1914 roku przed sądem w Gorlicach ksiądz Maksym Sandowycz (kanonizowany w 1994 r. przez PAKP) – przyświecało rozwiniętemu ruchowi potalerhowskiemu w międzywojniu³⁵.

Innym przykładem ofiar poniesionych przez Łemków w kontekście politycznie zinterpretowanego i wykorzystanego rusofilstwa było bezprawne rekrutowanie przez Armię Czerwoną na Łemkowynie tzw. dobrowolców, którzy zostali posłani na front czeski w charakterze mięsa armatniego:

Тридцет двох нас з мого села,
Хлопців нежених,
Пішло бити враз з рускима
Ворогів проклятих.

Одлетіли небожата,
Як птах до выраю
І шестьох на чеській землі
Гнеска спочыває³⁶.

W odczarowanym łemkowskim świecie po roku 1947 miejsca na mityczną ruskość w jakichkolwiek wyobrażeniach już nie ma. Niemniej pozostała ona głęboko zakorzeniona z całą nośnością siły ideologicznego wykluczania i degradowania w retoryce opozycyjnej do łemkowskiej tożsamości etnicznej. Argument moskiewskich rubli i służenia Kremlowi jest ciągle uaktualniany w stosunku do

³⁴ R. Chomiak, *Nasz łemkowski los*, Sądecka Oficyna Wydawnicza, Nowy Sącz 1995, s. 9.

³⁵ Mowa tu zarówno o manifestacjach w postaci tzw. Zjazdów Talerhofskich, jak i o czterech tomach świadectw i dokumentów *Талергофскій Альманах Пропамятна Книга*, выпускъ 1-4, Талергофскій Комитетъ, Львовъ 1924-1932.

³⁶ І. Горощак, *Ішли Орлы* [w:] *Ци то лем туга, ци надія. Антологія повиселеной лемківської літератури*, ред. О. Дуць-Файфер, Ліґниця: Стоваришыня Лемків, Ліґниця, s. 118.

działań emancyperyjnych i rewitalizacyjnych podejmowanych przez łemkowskich aktywistów i twórców³⁷.

Bibliografia

- Bendza M., *Sytuacja wyznaniowa na terenie Klucza Muszyńskiego w XVII wieku*, „Rocznik Teologiczny ChAT” 1980, z. 1.
- Bębynek W., *Starostwo muszyńskie – własność biskupstwa krakowskiego*, nakładem autora, Lwów 1914.
- Chomiak R., *Nasz łemkowski los*, Sądecka Oficyna Wydawnicza, Nowy Sącz 1995.
- Duć-Fajfer H., *Literatura łemkowska w drugiej połowie XIX i na początku XX wieku*, PAU, Kraków 2001, *Prace Komisji Wschodnioeuropejskiej – Polska Akademia Umiejętności*, t. 7.
- Duć-Fajfer O., *Allocating Identity – Versus, Against, Above, in Spite of. The Lemko Becoming in Galicia* [w:] *Galician polyphony. Places and Voices*, eds. A. Molisak, J. Wierzejska, Dom Wydawniczy Elipsa, Warsaw 2015.
- Himka J.P., *Hope in the Tsar: Displaced Naive Monarchism Among the Ukrainian Peasants of the Habsburg Empire*, „Russian History / Histoire Russe” Vol. 2, 1980, No. 1-2, <https://doi.org/10.1163/187633180X00102>.
- Horbal B., *Hrynda, Mykhal* [w:] *Encyclopedia of Rusyn History and Culture*, eds. P.R. Magocsi, I. Pop, University of Toronto Press, Toronto 2002.
- Horbal B., *Durkot, Serhii* [w:] *Encyclopedia of Rusyn History and Culture*, eds. P.R. Magocsi, I. Pop, University of Toronto Press, Toronto 2002.
- Kołakowski L., *Obecność mitu*, Wydawnictwo Dolnośląskie, Wrocław 1994.
- Mach Z., *Procesy rekonstrukcji tożsamości społecznej w krajach Europy Środkowo-Wschodniej*, „Nomos” 1994, nr 7-8.
- Olszański A., *Drogi tożsamości Łemków*, „Magury’90” 1990.
- Repatriacja czy deportacja. Dokumenty*, t. 1-2, red. E. Misiło, Archiwum Ukraińskie, Warszawa 2013.
- Trochanowski P., *Wokół Tadeusza A. Olszańskiego i jego (?) spraw*, „Magury’90” 1990.
- Zdziechowski M., *Władysław Syrokomla. Pierwiastek litewsko-białoruski w twórczości polskiej*, Księgarnia Stowarzyszenia Nauczycielstwa Polskiego, Wilno 1924.

³⁷ Dokumenty ilustrujące ten sposób interpretowania łemkowskiego „separatyizmu” zamieszczone zostały m.in. w dziale *Dokumenty* w: „Річник Руской Бурсы” 2011, s. 28-66. Liczne przykłady takich wypowiedzi oraz polemikę z nimi odnaleźć można też na portalu internetowym Radia Ruskiej Bursy AEM.FM.

- Алексовичъ К.И., *Подорожъ Лядзь до дьдуса. Книжечка дл дѣтей отъ 6 до 10 лѣтъ*, Типографіи Ставропигійского Института, Львовъ 1909.
- Алексовичъ К.И., *Заклятый Медвѣдь*, Типографія Ставропигійского Института, Львовъ 1912.
- Василевскій Л., *Венгерскіе „руснаки” и ихъ судьба*, „Русское Богатство” 1914, № 3.
- Горошак І., *Ишли Орлы* [w:] *Ци то лем туга, ци надія. Антологія повиселенчой лемківской літературы*, ред. О. Дуць-Файфер, Стоваришыня Лемків, Лігниця.
- Гунянка В., *Стары и Молоды* [w:] *Наша Книжка*, ред. Д.Ф. Вислоцкій, Лемко-Союз, Юнкерс 1945.
- Гунянка В., *Петро Павлик* [w:] *Наша Книжка*, ред. Д.Ф. Вислоцкій, Лемко-Союз, Юнкерс 1945.
- Гунянка В., *Правда о России* [w:] *Наша Книжка*, ред. Д.Ф. Вислоцкій, Лемко-Союз, Юнкерс 1945.
- Гринда Михайло [w:] І. Красовскій, І. Челака, *Енциклопедичний Словник Лемківщини*, Київське Товариство „Лемківщина”, Львів 2013.
- Dokumenty*, „Річник Руской Бурсы” 2011.
- Дуць-Файфер О., *Влияня подій І світової войны на формування ся лемківской достоенности – при спілучасти літературных текстів*, „Річник Руской Бурсы 2014”.
- Забытий бунтарь. Михаил Грында. Правдива история о забытом Лемку-бунтарю*, „Карпаторусский Календарь Лемко-Союза на Год 1960”.
- Зынин С., *Лемковина-Сибир*, накладом автора, Львов 1934.
- Іеронимъ Анонимъ, *Шибеничный верхъ*, „Слово” 1877, №, 102-120; 1878, № 1-15, 17-26, 28-29, 31-32.
- Пантеон Зеленой Лемковины*, ред. П. Трохановскій, Klub Patriotów Łemkowszczyzny, Gorlice 2008.
- Перва Соціалистична Держава и Ёй Успіхи*, „Карпаторусский Календарь Лемко-Союза на Год 1936”.
- ПолПольскій патріотъ. Написалъ по розказу нѣкого русского священника В. Неляхъ*, „Слово” 1872, № 38-51, 53-58.
- Русенко І., *Гунянка* [w:] *Русенко – выбране*, ред. П. Трохановскій, Стоваришыня Лемкив, Крениця–Лігниця 2010.
- Талергофскій Альманахъ. Пропамятна Книга*, выпускъ 1-4, Талергофскій Комитетъ, Львовъ 1924-1932.

ABSTRACT

The Space of Russianness in Lemko Literature

The study attempts to identify the imaginary constructs presented in Lemko literature referred to Russia and Russianness. Social and geopolitical conditions of the formation of the Lemko ethnic identity played a key role in their creation. In the text the hypostases of Russianness, concretizing themselves in the Lemko identity discourse, are singled out: the myth of the righteous tsar – the defender of persecuted Ruthenians and the vision of Russia as a land of prosperity. Personal and textual examples of the impact of these myths are presented. Social utopias built on their basis are described. The consequences of the political interpretation of these mythical and cultural images for the fate of the entire Lemko community are indicated.

Keywords: Lemko literature, myths, Russia, Russianness

Słowa kluczowe: literatura łemkowska, mity, Rosja, rosyjskość

Tom jubileuszowy, który oddajemy do rąk czytelnika, stanowi wyraz najwyższego uznania wobec imponującego dorobku naukowego oraz wdzięczności za lata działalności dydaktycznej Pana Profesora Wasilija Szczukina. Publikacja jest próbą odzwierciedlenia szerokiego spektrum zainteresowań badawczych Jubilata, oscylujących wokół historii literatury i kultury rosyjskiej, metodologii badań literackich, poetyki sztuki totalitarnej, a także szeroko rozumianej geografii humanistycznej; osadza jednocześnie te pojęcia w kontekście macierzystym badacza – to jest fenomenów przestrzeni i tożsamości. Z wielką radością pragniemy podkreślić, że niniejsza księga, na którą złożyły się teksty wielu wybitnych badaczy literatury, sztuki i kultury, pragnących uhonorować Profesora Szczukina, stanowi platformę do wymiany myśli naukowców reprezentujących ośrodki naukowo-akademickie między innymi w Polsce, Izraelu, Bułgarii, Kanadzie, Stanach Zjednoczonych, Rosji, na Litwie i Białorusi, co należy uznać za jawne świadectwo swoistej niezależności nauki i jej niepodlegania różnorodnym ograniczeniom, które w danym czasie i danej przestrzeni mogą hamować kontakty i zaburzać procesy konsolidacyjne na bazie twórczej wymiany.

<https://akademicka.pl>

ISBN 978-83-8138-730-9

